

Magyar, német és francia könyvnyomdák.

Első tanítómesterem, Steinfeld Béla,* midőn a táblázatszedés titkaiba igyekezett beleavatni, gyakran említette, hogy ebben a korban már gyerekjáték a szedés, mert kitűnő fémből készült, jó szisztémájú őröltőkkel és rézvonalakkal rendelkezünk, de amikor ő tanult, bizony nem volt még se rézlénia, se ölomstég, se pedig tágitó, hanem fából kellett mindent csinálni, kivéve a vonalakat, melyek közül a legkisebb átmérőjű is legalább hat pontnyi volt. E korban a szedők valódi mesterek voltak!

Huszonkét év mult el e reflexiók óta; ez idő alatt a haladás még nagyobb mértékű volt, s csak kevesen fogják hinni, hogy a föld egyik leelőrehaladottabb államának könyvnyomdáiban a fából készült őröltőknek még mindig igen tekintélyes szerepök jut. De azért nem minden szedő mester!

De hadd kezdjem a dolgot elülről.

Hazánkban a német kultúra már réges-régen gyökeret vert; vele együtt került hozzánk több olyan iparág, amelyek legnagyobb részénél még a mai napig is megőriztük a német technikai kifejezéseket. Közük — úgy hiszem — első helyen áll a könyvnyomdai ipar.

A magyar, osztrák és német nyomdai munkálkodás között alig van más eltérés, mint a nyelvkülönbség révén támadt különböző szekrénybeosztás és az, hogy németországi nyomdákban a négycicerós hosszúságot „konkordanz“-nak nevezik. Sőt mi magyarok olyannyira ragaszkodunk német kollégáink szokásaihoz (amit különben nem lehet elítélni), hogy még az „achtelpetit“ szót sem mertük valamely más, egyszerűbb szóval pótolni, hanem minden gondolkozást mellőzve szolgálaiasan lefordítottuk „nyolcadpetit“-re; pedig mennyivel érthetőbb és egyszerűbb volna, ha e szót a „pont“ szóval helyettesítenők, mert hiszen minden nyomdász tudja, hogy a mi metrikus rendszerünk a ponton alapszik és nem a nyolcadpetiten; különben éppen úgy lehetne alkalmazni huszad textus, tized garmond vagy hatod nonpareille kifejezéseket is!

* Meghalt 1893-ban Sárospatakon, mint a főiskolai nyomda bérlője.

A vidékről a fővárosba kerülő ifjú szaktársak sokat mesélhetnének arról, hogy minő fejtörést okozott nekik (tisztelet a kivételeknek), midőn a mettőr úr csak úgy foghegyről odaszólt, hogy: „A kéziratot szedje borgisz antiquából, két nyolcadpetittel ritkítva és a végére pontot tessen tenni, — de' Speckmichel!”

Nem szándékom hosszadalmasan e pont körül időzni, de mielőtt tovább mennék, örömmel konstatálhatjuk — értve a haladást —, hogy Makón éppen olyan a nyomdai munkarendszer, mint Lipcsében.

Egészen más munkarendszert látunk, ha a Vogézeket átlépjük. Első pillanatra szembeötlik, hogy a francia nyomdászat nem importált ipar, hanem (eltekintve attól, hogy Gutenberg német volt) ott tenyészett, nőtt és fejlődött a nép művelődésével párhuzamosan; hozzáidomult a nép kedélyéhez és izléséhez, egy szóval egyenesen rámondhatjuk, hogy ami előttünk van, az francia nyomdászat. Hogy mennyire önálló ez, kitűnik a mesterszávaiból is: egyetlen német vagy németes technikai kifejezés sincs a francia nyomdásnyelvben; itt nem igyekeztek lefordítani a német szavakat, hanem találtak saját szótárukban olyanokat, melyekkel kifejeztek mindent, amire csak szükségük volt. P. o. winkel = composeur, a composer (szedni) igéből származik; ausschliessen: „kizárni“, franciául justifier = helyessé tenni, megigazgatni; ausbinden: „kikötni“, a francia azt mondja: attacher, ami annyit jelent, hogy egy vagy több dolgot megszorítani, egybekötni. Számtalan példával bizonyíthatnám állításomat, de abba hagyom, mert hiszen nem tartozik e cikk keretébe a technikai szavak etimológiájának kutatása, s hármas példámra bárki — ha kellő idővel és türelemmel rendelkezik — százszorosa is megbővíthető.

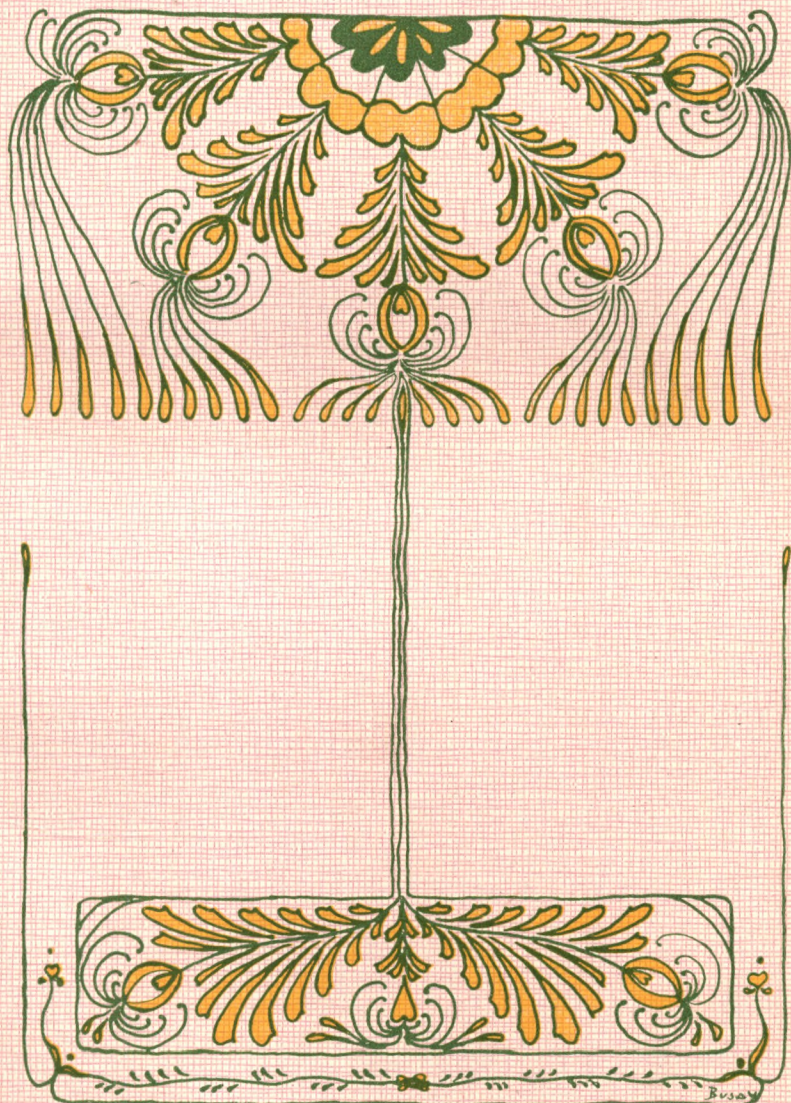
Valamint a technikai szavak, éppen úgy a nyomdai munkálkodás is teljesen önállóan fejlődött a franciáknál. Céлом tehát az lesz, hogy rámutassak az elszigeteltség egynémely hátrányára és viszont sok tekintetben az ebből származó előnyökre is.

Franciaországban nincs meg a nálunk szokásos inasrendszer. A nyomdászipart (szedői, gépmesteri vagy berakói munkát) megtanulni vágyó fiút — kinek felvételéhez az illetékes polgármester által kiállított munkakönyv szükséges, mely nem egyéb, mint egészségi bizonyítvány valamely ipar üzéséhez — főnökéhez semminemű törvényes kötelék nem fűzi, s a legritkább esetek közé tartozik, ha valamely fiú három évig marad meg egyetlen állásában. Legtöbbszörre úgy történik, hogy néhány hónapi „début“ után más nyomdába megy a gyerek vendégszerepelni, még pedig mint „petit-ouvrier“ (kis munkás, jobban mondva segédmunkás). Mihelyt a petit-ouvrier a tizennyolc-éves kort elérte: már munkás számba megy és munkakönyv nélkül kereshet állást. Sajna, a tizennyolc-éves életkor egymagában nem elég biztosíték arra, hogy az ifjú a mesterségét is érti, s ennek következtében rendszeren az esik meg a fiatal Gutenberggel, hogy egy-két heti kondíció után elbocsátják és mire húsz-éves lesz, ismeri Páris minden nyomdáját, a nélkül, hogy táblázatot vagy egyetlen címsort is tudna szedni kézirat után.

Az itteni szakiskolák, melyek közül első helyen áll az École Estienne, gyakorlatilag nem válnak be annyira, mint az kívánatos volna.

Ilyen körülmények között jó színvonalon álló nyomdász-személyzet toborzása nagy nehézségekbe ütközik. Mindamellet akadnak komolyabb ifjak is, akik odaadással tanulnak, különösen ha jó tanítómester mellé kerülnek. Csakhogy ezek az ifjak aztán rendszeren a másik végletbe

BOZSIK MARGITKA EMLÉKKÖNYVE

Tervezte: Busay Balázs.
Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda.

„Etamine” borítékpapiros Waldmann Ferenc
papírgyári raktárából (Budapest VI, Nagy-
mező-utca 43). Kapható 6 színben, 68/100 cm.
nagyságban. Ára 1000 ívenként 200 korona.

A KÖNYVNYOMDÁSZOK
SZAKKÖRE SZAKTANFOLYAMAINAK
ÉRTEŚÍTŐJE

AZ 1906/1907. TANÍTÁSI ESZTENDŐRŐL

SZERKESZTETTE:
NOVÁK LÁSZLÓ

Tervezte: Busay Balázs.
Nyomtatta a Világosság
könyvnyomda.

Finom „Secessio K” borítékpapiros Sas és Bauer papír-
gyári raktárából (Budapest VI, Teréz-körút 38). Kapható
52/72 cm. nagyságban, ára 1000 ívenként 40 korona

TELEFON
96-19.

WALDMANN
FERENC

PAPIRGYÁRI RAKTÁRA

BUDAPEST VI,
NAGYMEZŐ-U. 43.

»Effekt« borítékpapiros.
Kapható 6 színben
70/100 cm. nagyságban.
Ára 100 ívenként 50 kor.

esnek: nem mozdulnak el az egyszer elfoglalt helyükről, ami meg azt a bajt okozza, hogy az ilyen munkás csak az illető nyomdában képes helyét megállani és ha valamely baleset folytán Gutenbergnek egy másik templomában kell énekelnie, bizony-bizony sokszor elakad a hangja.

A nyomdai berendezést Franciaországban — különösen Párisban, ahol minden talpalatnyi tér mesés értéket képvisel — szűk helyre szorítják, sok apró regálissal, melyekbe 65×44 centiméteres szekrénykéket dugdosnak. A szekrények beosztása a legszűkebbre van szabva; nemcsak, hogy a csillagnak, paragrafusnak, keresztnek és egyéb jeleknek nincs helyök benne, de még a spáciumoknak sincs megfelelő számú rekeszük, ami arra vall, hogy a nyomdai szaktüzetek nem igen tartanak lépést a betüöntödei haladással; mert míg a francia betüöntödék például a cicerós könyvbetűk mellé kilenc-féle sorzárót küldenek (ú. m. quadrátot, négyzetet, fél négyzetet, s 6, 4, 3, $2\frac{1}{2}$, 2, $1\frac{1}{2}$ és 1 pontos sorzárót), addig a szekrényben ezek részére csak öt rekeszt találunk. Mindenesetre előnyös, ha a szedő a sorzáró spáciumok több törtjével rendelkezik, s ez nagyban hozzájárul a szavak közötti hézag ideális eloszthatásához, de viszont kellemetlen idővesztéssel és idegességgel okoz, ha három-négyféle spáciumot egyetlen rekeszből kell előhalásznunk.

A könyvszedéshez való betűfelszerelés — bár csak középszerű nyomdát is véve alapul — a lehető legtökéletesebb, mert ami odahaza ritkaság számba megy, hogy tudniillik a 6, 8, 10 és 12 pontos kenyérbetűn kívül még 5, 7, 9 és 11 pontossal is rendelkezzenek: az itt egészen megszokott, majdnem elengedhetetlen dolog. Ilyen berendezéssel persze a legkényesebb igényeket is ki lehet elégíteni.

Különben a francia nyomdákat az jellemzi, hogy sok a betűjök és kevés vagy rossz a materiálisuk. A tördelőnek valósággal zseniális találékonyságnak kell lennie, amikor arról van szó: hogyan teremtsen elő a valamely árjegyzékhez szükséges ürtöltöket; az odahaza meg Németországban igen célszerűen berendezett anyagszekrényt itt nem ismerik, de minden nyomda szedőosztályának van „depó“-ja (matériel), ahol a munkájához szükséges anyagot a szedőnek úgyszólván ki kell könyörögnie. Az ólom vagy vas ürtöltöket többnyire méternyi hosszú falécek pótolják; ezeket félcicerós vastagságtól egész nyolc-cicerósig készítik, s a szedő körfűrészsel darabolja őket a szükséges hosszúságra. Ez az oka aztán, hogy ezer esetben alig egyszer látható itt nedves szedés; szárazon tördelnek és szárazon osztanak, mert a szedés közé helyezett faürtöltöket a víz hamarosan kivetköztetné a használható formájukból.

Tagadhatatlan, hogy némely alkalommal jó szolgálatot tesznek ezek az özönvíz előtti ürtöltők. Első hónapom alatt történt, hogy főnököm többek között egy művészeti tárlat katalógusának a kéziratát nyomta markomba, azzal a megjegyzéssel, hogy négy nap múlva fűzve szállítandó. Atlapozás után elképedve konstatáltam, hogy minden tárgy leírása után legalább is egy cicerónyi hézagra van szükség, ehhez azonban elég anyaggal nem rendelkezem még akkor sem, ha mindent elosztatok. Új rendelés pedig sokba kerülne és legalább is két napot kellene az anyag megérkeztére várni. A kettős veszteséget egy csöppet sem találva előnyösnek, elküldtem egy emberemet, hogy hozzon hat tucat egycicerós és három tucat félcicerós faléctet. Egy óra múlva az anyag megvolt; költsége a házi földarabolással együtt alig tett ki tíz frankot, s ezt bizony aligha pótolhattam volna 50 kilogrammnyi ólommal vagy vassal. Itt az előny határozottan szembeszökő, de egészen más-

képpen alakul a helyzet, mikor valami nagyobb kaliberű nyomdáról van szó, ahol a favágás rendszerré válik és ahol nem lehet sem az anyagrongálást, sem pedig az erre fordított időpazarlást ellenőrizni.

De nemcsak ürtöltőül használják a fát. Általában bevett szokás Franciaországban, hogy a formát nem zárócsavarokkal szorítják össze, hanem faékekkel, miket kalapács segítségével vernek szorosabbra. Ennek a gyakorlatnak is megvan a maga előnye és hátránya. Párisi nyomdáknál a formákat — ép úgy mint Amerikában — nem a gépteremben, hanem a szedőosztályban zárják maguk a szedők; nagyobb nyomdáknál, hol 10—20 gép mozog, állandó formazáró is (imposeur) van, akít a szedők közül választanak ki és rendszeren nagyobb a fizetése is; ha valami mű elkészül, megesik, hogy valamennyi ívét, illetőleg formáját más-más ráába szorítják, tekintet nélkül arra, hogy öt vagy ötven ívből áll-e a munka. Valóságos látványosság számba megy négy-ötszáz élére állított formának a perspektívája az e célra készített nagyon praktikus tartályokban; e formák a gépekre várnak, nem pedig megfordítva.

Erdekesnek vélem annak is a megemlítését, hogy több nagy nyomdának egyik büszkeségét teszi a 10—15.000 vasráamája, melyek több mint fele nyomandó vagy kinyomott szedéssel van megterhelve.

E munkarendszer mellett könnyen érthető, hogy miért vannak a formazáró eszközök fából; ha vasból volnának: nagyon megdrágítanák a beruházás költségeit. Azonban ha tekintetbe vesszük a mai kort jellemző lázas munkálkodást, természetesnek kell találnunk, hogy amikor a szedő kalapácsával beveri az ékeket a szedést védő ólomürtöltő és a ráma közé: vajmi keveset ügyelhet arra, hogy az ürtöltőket meg ne sértse; sőt nem ritkán az ékek szomszédságában levő betűsorok is részesülnek egy-egy gyöngéd kalapács-legyintésben. Az ily kezelés mellett származó anyagvesztéség pedig aránytalanul drágává teszi a leírt formazárási rendszert.

A nyomásnál teljesen megváltozik a rendszer; a szedés körül tapasztalt látszólagos fukarságnak éppen ellenkezőjét látjuk a nyomtatás tekintetében. Párisi nyomdáknál a legkitünőbb rendszerű újfajta gyorsajtók dolgoznak; p. o. a „Miehle“-k, „Century“-k, „Windsbraut“-ok — nem is említve a jó szerkezetű francia gépeket — minden valamirevaló nyomdában láthatók. A nyomáshoz való egyengetés éppen úgy történik mint nálunk; az illusztrációknál az egyengető-lapot többnyire a klisélemez és talpa közé ragasztják, a hengerről pedig a nedves ívet sohasem hagyják el. A jó gépmestereknek igazán úriasan fizetnek, mert a tíz és tizenhat frank közötti napi fizetés egy csepp sem ritkaság!

Káldor Lajos.

